

ТЭКСТ ЛІТАРАТУРНАЙ ПАРОДЫІ ЯК ДЫСКУРС

У. В. Кузьміч

дацэнт, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай і рускай філалогіі
Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна,
г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь
E-mail: wowencyi@yandex.by

У артыкуле на матэрыяле тэкстаў беларускай пародыі разглядаюцца дыскурсіўныя аспекты травэставаных тэкстаў. У выніку парадыравання і моўнай гульні ствараюцца квазі-тэксты, дзе праз прызму пародыі выяўляюцца тыповыя асаблівасці тэкставых жанраў, а таксама моўныя адметнасці моўнай асобы таго ці інашага пісьменніка. Успрыманне тэксту як цэласнай з'явы мастацкай прасторы звязана з наяўнасцю ў анталагічнай канструкцыі рэцыпіента пэўных фонавых ведаў, якія ўключаюць, як мінімум, веданне аб структуры вобразаў, месцы і часе апавядання. Важнай асаблівасцю сістэмы літаратурнай пародыі выступае аліозіўнасць дадзеных тэкставых складнікаў, якія змяняюць у новым кантэксце свае функцыі і значэнне. У сувязі з гэтым асэнсаванне складанага ўзаемадзеяння двух планаў тэкставай сістэмы неабходна накіраваць на выяўленне схаванага, паралельнага відавочнаму сэнсу, на пошук у вонкавым змесце тэксту паралельных тэкстаўтваральных сродкаў, так званых знакаў-сігналаў, якія абазначаюць "другі план" парадыйнай сістэмы і якія паказваюць выхад да базы сэнсаўтварэння. Тэхнікі, якія дазваляюць інтэрпрэтаваць тэкст, спрыяюць фарміраванню ў анталагічнай канструкцыі рэцыпіента ацэначных меркаванняў і ўзыходжанню да мастацкай ідэі твора.

Ключавыя словы: камунікатыўная намінацыя, парадыйны тэкст, жанр тэксту, моўная гульня.

TEXT OF LITERARY PARODY AS A DISCOURSE

U. V. Kuzmich

Associate Professor, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Philology, I. P. Shemyakin State Pedagogical University, Mozyr, Republic of Belarus
E-mail: wowencyi@yandex.by

The article examines the discursive aspects of travesty texts based on Belarusian parody texts. As a result of parody and play, quasi-texts are created, where through the prism of parody the typical features of text genres, as well as the linguistic features of the linguistic personality of a writer are revealed. The perception of the text as a holistic phenomenon of artistic space is associated with the presence in the ontological design of the recipient of certain background knowledge, which includes at least knowledge of the structure of images, place and time of the story. An important feature of the system of literary parody is the allusiveness of these textual components, which change their functions and meaning in the new context. In this regard, the understanding of the complex interaction of the two planes of the text system should be aimed at revealing the hidden, "parallel to the obvious meaning, to search in the external content of the text parallel text-forming means, so-called signal signs access to the base of meaning-making Techniques that allow to interpret the text, contribute to the formation in the ontological design of the recipient of evaluative judgments and the ascent to the artistic idea of the work.

Key words: communicative nomination, parody text, genre of text, language game, nomination, travesty text, text genre, language game.

Уводзіны. Літаратурная пародыя – гэта надзвычай цікавы тып тэксту, які мае свае асаблівасці. Па-першае, неабходна вызначыць два розныя тыпы літаратурных пародый: пародыі эпиграматычнага складу, якія маюць на мэце вызначыць адмоўныя бакі творчасці таго ці іншага пісьменніка, і пародыі кампліментарныя, партрэтныя. У гэтым артыкуле будзе ісці гаворка, галоўным чынам, пра такія тэксты.

Мэта і задачы. Мэта дадзенага артыкула – выяўленне дыскурсіўных адметнасцяў так званых «партрэтных» пародый, якія дазваляюць паказаць моўныя характарыстыкі асобных пісьменнікаў. Гэта найбольш філалагічныя тэксты. У іх мы сустракаемся з моўнай гульнёй, з сутыкненнем тэкстаў, якія разам складаюць так званы інтэртэкст. Асаблівасць інтэртэкста – у яго насычанасці рознымі алюзіямі на іншыя тэксты.

Метады і матэрыял даследавання. Галоўны метада даследавання – дыскурсіўны, які выяўляе тыя алюзіі і рэмінісцэнцыі, якія складаюць другі план пародыі. Для такога аналізу адбіраліся тэксты пародый беларускіх аўтараў з «Анталогіі беларускай пародыі» [1].

Існуюць два тыпы пародый. Першыя накіраваны на крытыку асобных негатыўных, на думку аўтара пародыі, з’яў у стылі аўтараў, асаблівасцяў выкарыстання імі пэўных моўных сродкаў. Звычайна гэта крытыка негатыўная. Напрыклад, у большасці тэкстаў пародый, якія ўвайшлі ў хрэстаматыю беларускай пародыі, мы знаходзім менавіта такую крытыку. Калі разглядаць гэтыя пародыі з пункту гледжання камунікатыўнай намінацыі (КН), то ў якасці камунікатыўных паднамінацый (КПД) [4] будуць выступаць розныя моўныя адзінкі, ад травесціравання гукаў да асаблівасцей будавання аўтарам сінтаксічных канструкцый.

Характэрна, што ў беларускіх пародыях амаль няма тэкстаў без эпиграфаў. Эпіграф дазваляе найбольш эканомна паказаць тыя моўныя і іншыя ахібы, якія, на думку аўтара, не заўсёды справядліваю, робяць аўтарскі тэкст недасканалым. Напрыклад, у пародыі на Таісу Мельчанка «Цырк на дрэце» Іван Малец ужывае такі эпиграф з яе твораў: *“Каб адарвалі мяне сілай / ад сцежак родных і гаёў / я б стала птушкай хуткакрылай, / сваіх шукала каранёў”*. Гэты досыць сціплы пасаж паэткі нагхніў парадыста Івана Мальца на даволі смешную пародыю. Як нам здаецца, гэта адзін з асноўных крытэрыяў паспяховасці парадыйнага тэксту: трэба, каб ён выклікаў смех ці хаця б усмешку. Але парадыст даволі рызыкаўна мяняе камунікатыўную рамку тэкста (фрэйм). У яго лірычная герайна тэкста пародыі (быццам бы Таіса Мельчанка) робіць досыць дзіўную справу: бярэ кол, садзіцца з ім на дрот і *«потым птушкаю раптоўна / на электрычны села дрот / калом махала рызыкаўна / і кожны б думаў: “верталёт”»*. Як бачна з гэтага ўрыўка, парадыст не імкнецца нічога крытыкаваць. Яго не цікавяць ні стыль паэткі, ні яе моўныя сродкі выразнасці. У якасці КПН парадыйнага тэкста можа выступаць хіба што некаторая трывіяльнасць арыгінальнага тэкста, банальнасць яго тэматыкі і праблематыкі. Аднак ёсць некаторыя крытэрыі, па якіх мы можам меркаваць аб паспяховасці пародыі. І. Малец дакладна перадае рытмічны малянак тэкста, спрабуе перадаць ключавыя словы яе тэкста: *адарвалі, птушка, шукала б*. Па сутнасці, уся пародыя будзеца на полісеміі слова «адарваць.» Аўтара арыгінальнага тэкста адрываюць ад родных каранёў, у І. Мальца яго адрываюць ад пісьмовага стала і адбіраюць аўтаручку. На наш погляд, аўтар пародыі і не імкнуўся перадаць асаблівасці моўнай асобы Т. Мельчанка. Па сутнасці, такія пародыі набліжаюцца да эпиграмы. У некаторых пародыях эпиграматычны характар падкрэсліваецца ў назвах пародый: «Самагнётчык», «Перабор» «Каго хістае?» і г. д.

У такіх пародыях на падставе неасцярожных выказванняў паэтаў робяцца высновы аб маральных заганых аўтараў, аб іх недастойных паводзінах. Напрыклад, у пародыі «Самагнётчык» на Яўгена Міклашэўскага аўтар пародыі Валерый Шыханцоў увесь тэкст будзе на полісеміі слова «піць», выносячы ў эпиграф дзве фразы паэта: *«Пацягнуць бы азону чудадзеіны глыток» і «П’ю сырое наветра»*.

Куды больш цікава разглядаць «партрэтныя» пародыі, дзе парадыст імкнецца паказаць стылёвыя адметнасці таго ці іншага пісьменніка.

Вывікі і іх абмеркаванне. У беларускай пародыі ёсць сапраўдныя майстры партрэтных пародый. Прыгадаем, напрыклад, «Вянок парадыйных санетаў» М. Пазнякава з той жа «Анталогіі беларускай пародыі», дзе аўтар перадае стылёвыя прыметы розных паэтаў, ад Р. Барадуліна да самога сябе. У кожнай пародыі было неабходна, каб, па-першае, можна было пазнаць без эпиграфаў, хто маецца на ўвазе, а па-другое, каб інтэлігентна паказаць некаторыя асаблівасці моўнай асобы кожнага аўтара. Усе парадыйныя санеты напісаны ад першай асобы, і кожны аўтар не падобны на другога. Але М. Пазнякаў ужывае так званы падхват, калі канец аднаго санета адначасова з’яўляецца пачаткам наступнага. Такім чынам ствараецца эфект адзінства тэкстаў. Напрыклад, пародыя на Г. Бураўкіна заканчваецца словамі: *«П’ю любоў, нянавіць, прыгажосць / І пільна дбаю, каб не даць чагось / Для хлеба выдувалу-парадысту»*. Наступны тэкст належыць быццам бы Нэлі Тулуपाвай і пачынаецца з апошніх радкоў быццам бы Г. Бураўкіна: *«Для хлеба выдувалу-парадысту»*.

Яшчэ адзін тып літаратурнай пародыі – гэта пародыі бурлеска, калі малазначны факт становіцца падставай для «высокага» тэкста. Вельмі часта такія пародыі будуцца на абыгрыванні тэкстаў масавых жанраў: прымавак і прыказак, песень, анекдотаў і г. д. Вельмі ўдалы цыкл пародый стварыў П. Сушко на тэму беларускай народнай песні «Касіў Ясь канюшыну». Для такіх тэкстаў вельмі важна, каб будучыя рэцыпіенты добра ведалі першааснову тэкста. Дзякуючы ансамблю «Песняры», гэта песня добра вядома ўсім беларусам і нават можа лічыцца візітнай карткай Беларусі ў СНД. Парадыст на яе аснове стварыў партрэтныя характарыстыкі К. Крапівы, Р. Барадуліна, М. Танка, Н. Гілевіча, А. Русецкага, П. Панчанкі і А. Лойкі. Гэтыя пародыі не патрабуюць эпиграфаў, таму што камунікатыўнай намінацыяй з’яўляецца ўвесь дыскурс аўтараў, з іх любімымі тэмамі, ключавымі словамі, рытмікай вершаў і г. д.

Тэксты пародый гэтага тыпу ствараюцца заўсёды на аснове найбольш вядомых твораў ці нават аднаго твора. Аднак парадыст трымае ў памяці ўвесь дыскурс твораў таго ці іншага аўтара. Напрыклад, пародыя на К. Крапіву грунтуецца на аснове байкі «Ехаў дзедка на кірмаш», і ў пародыі мы знаходзім тыповыя асаблівасці байкі як жанра. Парадыст віртуозна мяняе фрэйм (камунікатыўную рамку) тэкста. Як вядома, у Крапівы ў байцы дзейнічаюць Дзед і Баба, якія едуць на кірмаш. У квазі-байцы П. Сушко не на кірмаш, а на сенакос едуць Ясь са сваёй жонкай Станіславай. Яніна – каханая дзяўчына Яся, да якой ён і едзе пасля таго, як Станіслава збегла з воза, таксама як Баба ў К. Крапівы. Эфект ідэнтыфікацыі ідыёстылю К. Крапівы дасягаецца спецыяльнымі прыёмамі: дакладным супадзеннем рытмікі тэксту Крапівы, ужываннем слоў і выразаў, уласцівых Крапіву, і нават тых, якія мы знаходзім у кананічным тэксце байкі К. Крапівы, такіх як *А каня як чорт панёс, з ім на возе і г. д.*

Пародыя на Ніла Гілевіча грунтуецца на аснове аднаго з найбольш вядомых вершаў «Вы шуміце, бярозы», які стаў амаль што народнай песняй і добра вядомы нават за межамі Беларусі. «Пазнанне» ідыёстылю пісьменніка адбываецца за кошт ключавых слоў: *свой напеў векавы, калышуць бярозы, недаспелая трава*. У травестыйным тэксце Ясь ляжыць пад бярозай, а Станіслава «ганяе над ім авадня».

Эфект знаёмства тэкста ствараецца таксама за кошт супадзення рытмікі тэкстаў. П. Сушко дакладна перадае асаблівы рытм верша «Вы шуміце, бярозы».

У аснову пародыі на М. Танка пакладзены яго верш «Ave Maria». Парадыст дакладна перадае рытміку верша М. Танка: *«А Станіслава сядзіць на усю лаву, / Побач не сядзеш ні злева, ні справа, / Пальчыкам Стася аб пальчык не ўдарыць, / Смецце не вынесе, клёцкак не зварыць... / О, як таптаць бы магла канюшыну / Гэта дзяўчына»*. У пародыі галоўны персанаж – Станіслава. Камізм жа ствараецца рэфрэнавым зваротам да Яніны: «Ave Janina».

У пародыі на А. Лойку Ясь – «*цудоўнейшы ўзор хлапчынкi*», працавітага студэнта, Станіславу, наадварот, «*не прынялі б на філфак*». Парадыст стварае алюзію з многімі творамі А. Лойкі на студэнцкую тэматыку за кошт увядзення ў пародыю слоў накшталт «*філфак*», «*экзамен*», «*здаць на выдатна*» і г. д.

З гэтых прыкладаў добра відаць, што аўтар пародый імкнецца да *партрэтных* характарыстык вядомых беларускіх паэтаў. Літаратурная пародыя гэтага тыпу – зусім не крытыка! Галоўную мэту сваіх пародый П. Сушко сам растлумачыў у эпіграфе: «*А паспрабуем уявіць, як бы пра тое ж напісалі нашы беларускія паэты*». На жаль, у беларускай пародыі пакуль мала такіх па-сапраўднаму інтэлігентных тэкстаў. Пераважаюць пародыі эпіграматычнага напрамку, часам вельмі крыўдныя для пісьменнікаў.

Яшчэ адзін напрамак у літаратурнай пародыі – гэта выяўленне моўных асаблівасцей не асобных пісьменнікаў, а цэлых моўных жанраў і літаратурных напрамкаў. Існуюць пародыі на жанр навуковага артыкула, тэлеперадачы, літаратурнай анатацыі і г. д.

Напрыклад, у пародыі вядомага беларускага парадыста Г. Юрчанкі на Алеся Яскевіча мы сустракаем з пародыяй не столькі на канкрэтнага навукоўца, колькі на ўвесь жанр навуковых тэкстаў, якія часам пішуцца без уліку будучага рэцыпіента. У гэтых выпадках дэнататам тэкста будзе *сам тэкст*, яго моўныя асаблівасці. Ужо назва пародыі гаворыць пра вярхоўную складанасць лексікі тэкста, забытанасць тэрміналогіі: «*Асацыяцыя дысацыяцыі*». Як вядома, навуковы тэкст адрозніваецца насычанасцю тэрміналогіяй, але справа ў тым, наколькі гэтая тэрміналогія неабходна. Часам забытанасць тэрміналогіі толькі перашкаджае дэкадзіраванню тэкста, адэкватнаму яго разуменню. Парадыст свядома ўжывае празмерную колькасць слоў-тэрмінаў, спалучаючы іх са словамі з кніжнымі канатацыямі: «*Распрацоўка пытанняў кананічнай дысацыяцыі не толькі асацыяравана, але і традыцыяравана нашымі навішымі даследаваннямі ў галіне суадносін зьвязу да формы як асобнай літары, так і цэлага слова*». У тэксце пародыі мы знаходзім і рысы бурлеска, таму што ўсе гэтыя складаныя тэрміны прыцягваюцца аўтарам пародыі, каб зрабіць дэфініцыю канцэпта «*Кот*»: «*Са словам «бяжыць» можна звязваць даволі шматлікія інтэлектуальна дапусцімыя паняцці-вобразы. Мы абмяжваемся адным – Кот. Спалучыўшы два словы ў адно непадзельнае паняцце атрымаем хай сабе і сціпую, але прыемную воку панараму: кот бяжыць. Пераставім жа ў нашым канкрэтным слове-образе састаўныя кампаненты і, атрымаўшы на гэтай аснове новае паняцце, спалучым яго з першаасновай – Ток бяжыць*». Парадыст травесціруе таксама і сінтаксічныя асаблівасці навуковых тэкстаў такога кшталту: ланцугі назоўнікаў у родным склоне, складаназалежныя сказы і ССК. Пародыі, у якіх адбываецца травесціраванне моўных жанраў і моўных стыляў, звычайна выконваюць крытычную функцыю. Так, тэкст Г. Юрчанкі накіраваны на выкрыццё квазі-навуковых тэкстаў, дзе за спецыяльна забытанай тэрміналогіяй і складаным сінтаксісам хаваецца прымітыўныя думкі псеўданавукоўцаў.

У анталогіі беларускай пародыі змешчана таксама пародыя на радыёэфір, дзе травесціруюцца клішэ публіцыстычнага стылю, прычым назва пародыі «*Радыёвішчанне перабудоўваецца*». У назве прыхавана алюзія на беларускае слова «вішчаць», а таксама робіцца намёк на русіфікацыю беларускага эфіра. Дакладней, мова ідзе пра «*трасянку*» ў эфіры радыё і тэлебачання: «*Так, так, спадары-таварышы! Катастрофа не отчань вялікая*». У пародыі высмейваюцца псеўдаадукаванасць журналістаў, што часцяком ужываюць словы, значэння якіх не ведаюць: «*Даруйце, дарагія слухачы, што наша мова засмечваецца інастраншчынай. Хоспіс, здаецца, з японскіх слоў: хочу піса...*».

Некаторыя пародыі, знешне накіраваныя на канкрэтнага адрасата, на справе аказваюцца крытыкай на ўсё моўнае жанра. Напрыклад, у парадыйным тэксце на А. Шашкова «Далоў шпіёнаў» Г. Юрчанкі выкрываюцца пэўныя заганя жанра дэтэктыва, яго штампы, калі ў тэксце «пра шпіёнаў» заўсёды дзейнічаюць школьнікі, якія з лёгкасцю выкрываюць шпіёна. У пародыі таго ж Г. Юрчанкі на У. Шыцка крытыкуюцца не толькі слабыя бакі яго творчасці, але і негатыўныя з'явы навуковай фантастыкі як жанра: прымітыўнасць сюжэта, няўдалыя неалагізмы нахшталт *аўтамота электраналёт*.

Заклучэнне / высновы. Такім чынам, літаратурная пародыя – гэта вельмі складаны і інтэлектуальна насычаны тып тэкста. У гульнявой форме аўтары травесційных тэкстаў выконваюць вельмі важныя функцыі. Некаторыя з парадыстаў (большасць, па нашых назіраннях) з'яўляюцца «санітарамі» ў літаратуры, змагаюцца з яе негатыўнымі з'явамі. Аднак існуюць і іншыя пародыі, пра якія расійскі даследчык пародыі У. Новікаў сказаў: «Разумны смех» [2].

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Анталогія беларускай пародыі : у 2 ч. / Уклад. і аўт. прадм. А. Кудласевіч. – Мінск : Ураджай, 2001. – 486 с.
2. Новиков, В. И. Книга о пародии / В. И. Новиков. – М. : «Советская школа», 1989. – 544 с.
3. Вербицкая, М. В. Литературная пародия как объект филологического исследования / М. В. Вербицкая. – М. : «Наука», 1987. – 432 с.
4. Сахарный, Л. В. Введение в психолингвистику / Л. В. Сахарный. – Л. : ЛГУ, 1989. – 179 с.

References

1. Analogue of the Belarusian parody: [At 2 hours] / Set. і аўт. прадм. А. Kudlasevich Minsk : Uradzhai, 2001. – 486 p.
2. Novikov, V. I. A book about a parody / V. I. Novikov. – M. : "Soviet School", 1989. – 544 p.
3. Verbitskaya, M. V. Literary parody as an object of philological Research / M. V. Verbitskaya. – M. : "Science", 1987. – 432 p.
4. Sacharnyj, L. V. Introduction to psycholinguistics / L. V. Sacharnyj. – L. : LSU, 1989. – 179 p.